

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття розглядає жіночу поетичну творчість, особливості жіночого світовідчуття, презентованого в текстах поетичних творів. У статті автор аналізує жіночі твори в українському і російському поетичних дискурсах.

Ключові слова: *гендер, фемінізм, поетичний дискурс, жіноча творчість, самопрезентація.*

Найвищим виявом духовності людини є її творчість. Серед усіх витворів людського духу художнє слово має найбільшу силу. Поетичне слово серед усіх родів художньої літератури найбільше проникає в душу читача (слухача), бо воно йде з глибини людської душі:

*Поезія – це завжди неповторність,
якийсь безсмертний дотик до душі [4, с. 439].*

Предметом нашого дослідження є жіноча художня творчість. Саме в процесі творчості в жінки з'являється можливість презентувати в художній формі своє особливе світобачення, яке, безумовно, відрізняється від чоловічого. Феміністи стверджують, що жінка, яка читає й слухає лише поетичні твори автора-чоловіка, втрачає власну сутність і починає дивитися на світ поетичних образів очима чоловіка. Але творче мислення жінки має свої особливості, відмінний від чоловічого характер самоусвідомлення, тому заслуговує на нашу особливу увагу. *Метою* нашого дослідження є розкриття духовного світу жінки через аналіз жіночого поетичного дискурсу.

У ході дослідження спробуємо визначити місце жінки в інтелектуальній і духовній діяльності різних суспільних формацій, окреслити участь жіночої творчості в літературному процесі, проаналізувати особливості жіночого світосприйняття в українському і російському поетичних дискурсах.

«Тут ми переходимо ще до одного напрямку феміністичної критики, що розглядає особливості творчого мислення жінок-письменниць, характер їхнього самоусвідомлення і вираження» [7, с. 24].

Незаперечним є той факт, що серед представників «поетичного цеху» жінок значно менше, ніж чоловіків. Причини такого диспаритету вбачаємо зовсім не в тому, що природа не так щедро обдарувала жіночу половину людства поетичними талантами. Навпаки, ліричне начало більш притаманне жіночій природі. І все ж протягом довгого часу, що підтверджує історія навіть розвинених суспільств, жінці відводилася другорядна роль в інтелектуальній і духовній діяльності взагалі. Так, наприклад, антична класика, зокрема навіть Аристотель, формували патріархальну світоглядну систему, де жінка не мала належної оцінки і, відповідно, її самооцінка була так само низькою. Християнство також з самого початку свого виникнення утверджувало чоловічоцентристську суспільну ієрархію.

Але ще за 600 років до н. е. на острові Лесбос з'являється відома сьгодні всьому світові Сапфо, яка писала вірші. Є також відомості про участь жінок давньої Індії у створенні священної книги гімнів «Рігведи». Слід жіночої творчості в християнстві з самого початку його прийняття простежується в складанні проповідей і молитов.

Усі ці факти засвідчують чутливість жіночої натури до духовного поступу суспільства, величезний інтелектуальний і ліричний потенціал жінки. Але цей потенціал отримав змогу більш-менш активної реалізації лише наприкінці XVIII–початку XIX ст., коли жіночі імена (і то доволі часто під чоловічими псевдонімами, наприклад, Жорж Санд, Марко Вовчок) починають помітно з'являтися в літературно-художньому дискурсі. Революційні процеси, які відбувалися в суспільстві, зокрема Велика французька революція, наслідком якої стало проголошення «Декларації прав жінки та громадянки», сприяли соціалізації жінки, появі можливостей її творчої самореалізації. Але ці можливості давалися дуже нелегко.

Так, до прийняття книги про жінку французької авторки Сімони де Бовуар «Друга стаття», яка з'явилася 1953 року в англійському перекладі в Сполучених Штатах, суспільство все ще не було готове. Тому ця книга викликала спочатку обурення і лише згодом захоплення. Сьгодні цю книгу знає весь світ, бо вона як класична праця фемінізму перекладена багатьма мовами.

Що ж до українського суспільства, то навіть у канонізації Лесі Українки відома дослідниця фемінізму Соломія Павличко вбачала свідоме викривлення й повну фальсифікацію: «Українська критика, представлена майже виключно чоловіками, воліла не помічати ні п'єс Лесі Українки, ні її феміністичних висловлювань, ні зневаги до суспільних умовностей, вихваляючи й канонізуючи її ранню «революційну» лірику» [7, с. 215].

А про роман Оксани Забужко «Польові дослідження українського сексу» Людмила Таран пише: «Її образу нової жінки панічно бояться – і самі жінки, і чоловіки. Багатьом жінкам вона нагадує про їхній гріх нереалізованості, безхарактерності, вигідно прикритий сакральною думкою про власну «жертвовність». (Втім, розповідає Оксана, стільки листів одержала від жінок після «Польових досліджень...» із зачасним криком: мовляв, усе то про мене написано!)» [2, с. 119].

Соломія Павличко стверджувала: «Суспільство, в якому відсутня рівність чоловіків і жінок, інакше, як хворим чи недорозвинутим, не назвеш. Патріархат нищівно впливає на ментальність, культуру, спотворює її, робить однобокою, неповноцінною, провінційною, хуторянською, нарешті, дидактично-фальшивою. Навіть під маскою оспівування така культура несе в собі глибинні структури зневаги до жінки, апологію її експлуатації...» [7, с. 26].

Свою творчістю жінка-автор заявляє про свою гідність, повноцінність, відкидаючи усталені уявлення про жінку як додаток чоловіка, більше того, вона демонструє свою перевагу в сприйнятті й відтворенні засобами художнього слова найтонших порухів душі людської. У процесі творення жінка підноситься над буденність, переживає момент духовної насолоди:

Коли поет – ще Жінка й Мати,
Він може з Богом розмовляти [9].

Для жінки-поета творчість – це не омріяна слава, а доля, сестра («– *Поетія – рідна сестра моя. // А правда людська – наша мати*») [5], навіть приреченість («*Когда я ночью жду ее прихода, // Жизнь, кажется, висит на волоске*») [1, с. 429].

Пересторогою звучать слова Ліни Костенко для тих, хто хоче гратися з Музою і шукає слави:

*О, не взискуй гірко меду слави!
Той мед недобрий, від кусючих бджіл.
Взискуй сказати поблідлими вустами
хоч кілька людям необхідних слів.
Взискуй прожити несуетно і дзвінко.
Взискуй терпінням витримати все.
А справжня слава – це прекрасна жінка,
що на могилу квіти принесе [4, с. 438].*

Розділ перший. Філософія доби глобалізму, постмодерну й інформатизації

Сказати потрібні людям слова через свої поетичні твори – високе покликання і призначення Поета. Ці потрібні слова про всю повноту людського життя в поєднанні земного і високого духовного начал.

Передусім материнські почуття жінки знаходять своє відображення в жіночих поетичних творах. Так, «Світлий сонет» Ліни Костенко є справді дуже світлим, він пронизаний світлим почуття материнського щастя жінки, яка дивиться на свою розквітлу доню («*Як пощастило дівчинці в сімнадцять!*»).

Материнське почуття в поезії Анни Ахматової «Сероглазый король» переплітається в героїні з гіркотою втрати втаємниченого коханого. Таку складну гаму збентеженої душі жінки майстерно відображено в тексті вірша:

*Слава тебе, безысходная боль!
Умер вчера сероглазый король.
Дочку мою я сейчас разбужу,
В серые глазки ее погляжу.
А за окном шелестят тополя:
«Нет на земле твоего короля...»* [1, с. 40].

Дистанційне поєднання в тексті лише двох лексем на позначення кольору очей викликає хвилювання читача і водночас дає ключ до розуміння сюжету вірша. Така витонченість відображення є проекцією жіночої душі.

Особливе місце в жіночій поезії займає тема кохання. І це не випадково, бо емоційна сфера жіночого ества є дуже важливою і природною для жіночого світовідчуття. Особливістю жіночої емоційної сфери є те, що жінки пишуть про кохання з більшою мірою цнотливості, опоетизовують внутрішні глибокі почуття, тривоги, очікування, сподівання:

*Стояла я і слухала весну,
Весна мені багато говорила,
Співала пісню дзвінку, голосну
То знов тасмно-тихо шепотіла.
Вона мені співала про любов,
Про молодощі, радощі, надії,
Вона мені переспівала знов
Те, що давно мені співали мрії* [6, с. 118].

Жінка в коханні зберігає свою людську гідність, і це для неї є найважливішим:

*Я не покличу щастя не моє.
Луна луни туди не долітає.
Я думаю про Вас. Я знаю, що Ви є.
Моя душа й від цього вже світає* [5].

Ніжність, закоханість, грайливість, смуток і страждання. Перед зором читача постає чуттєвий, динамічний образ юної особи в пориві почуття. Такий обрає постає в поетичному творі Анни Ахматової:

*Сжала руки под темной вуалью...
«Отчего ты сегодня бледна?»
– Оттого, что я терпкой печалью
Напоила его допьяна.
Как забуду? Он вышел, шатаясь,
Искривился мучительно рот...
Я сбегала, перил не касаясь,
Я бегала за ним до ворот.
Задыхаясь я крикнула: «Шутка
Все, что было. Уйдешь, я умру»* [1, с. 28].

Ліна Костенко презентує читачеві жінку, яка відчуває всю повноту жіночого щастя зрілого кохання («Лейтмотив щастя»). Лірична героїня наповнена почуттям кохання і радісно заявляє про це з гідністю:

*Мені страшно признатися: я щаслива.
Минають роки, а ти мені люб.
Шаліє любові тропічна злива –
Землі і неба шалений шлюб* [4, с. 437].

Може, усе пережите й дає відчуття особливої цінності кохання, його особливої вагомості в житті жінки, яка спроможна любити до останнього подиху:

*Нещаст'я моїх золоті обжінки.
Душа моя, аж тепер сп'янишь.*

*Ох, я не Фауст. Я тільки жінка.
Я не скажу: «Хвилино, спинись!»
Хвилино, будь!*

*Лише не хвилиною,
а цілим життям – хвилею і тривож!
Аж поки мене понесуть із калиною
туди... ну, звідки... тоді вже що ж... [4, с. 437].*

Рефлексія і каяття, визнання утраченого щастя, а кохання продовжує жити в серці ...і в поетичних рядках «І знову пролог» Ліни Костенко: «Маю день, маю мить, // маю вічність собі на остачу. // Ма-ла щастя своє, проміняла його на біду. // Голубими дощами // сто раз над тобою заплачу. // Гіацинтовым сонцем // сто раз над тобою зйду» [5, с. 437].

Жіночі страждання від зраженого кохання, нерозділеного почуття не знають ні часових, ні географічних меж. Жінка шукає причину своїх страждань у собі, намагається збагнути, що сталося:

*Вчора еще в глаза глядел,
А нынче – все косится в сторону!
Вчера еще до птиц сидел, –
Все жаворонки нынче – вороны!
Я глупая, а ты умен,
Живой, а я остолбенелая.
О вопль женщин всех времен:
«Мой милый, что тебе я сделала?!» [8, с. 403].*

Повну залежність жінки від любові (милості) чоловіка, самозречення в ім'я любові демонструють рядки поезії російської поетеси Марини Цветаєвої:

*Вчера еще в ногах лежал!
Равнял с Китайскою державою!
Враз обе рученьки разжал –
Жизнь выпала копейкой ржавою! [8, с. 403].*

Українська поетеса Ліна Костенко, заявляючи про свою неосяжну любов, яка заповонила все єство, не уявляє жінку, яка б забула про людську гідність, гідність шляхетного роду, свій обов'язок, своє високе призначення:

*Моя любове! Я перед тобою.
Бери мене в свої блаженні сни.
Лиш не зроби слухняною рабою,
не ошукай і крил не обітни!
Не допусти, щоб світ зійшовся клином,
і не присни, для чого я живу.
Даруй мені над шляхом тополиним
важкого сонця древню булаву.
Не дай мені заплутатись в дрібницях,
не розміняй на спотички доріг,
бо кості перевернуться в гробницах
гірких і гордих прадідів моїх [5].*

І хоч розрив стосунків сприймається з болем, але з гідністю. Саме жіноча гідність і філософське осмислення того, що сталося, допомагають здолати біль і загоїти душевну рану свідомим відчуженням:

*Нічого такого не сталося.
Бо хто ти для мене? Сторонній.
Життя соталось, соталось
гіркими нитками іронії.
Життя соталось, соталось.
Лишився клубочок болю.
Нічого такого не сталося.
Ти просто схожий на Долю [5].*

Жіноча гідність є складником людської гідності самодостатньої особистості, якою прагне бути жінка:

*Не треба класти руку на плече.
Цей рух доречний, може, тільки в танці [5].*
Оксана Забужко в поезії «Рядок з автобіографії» заявляє:
Мої предки були не вбогі.

Розділ перший. Філософія доби глобалізму, постмодерну й інформатизації

*З моїх предків, хвалити Бога,
Заволокам ніхто не служив!
Дарували від батька до сина
Честь у спадок – як білу кість!* [3, с. 66].

«...Творчість – ось виправдання її існування. Так вона повторювала не раз. Це те, що дає почуття осмисленості життя. Нос et nunc. Тут і тепер. Постійне самоствердження. У першу чергу перед самим собою»[2, с. 121].

Вірші Ліни Костенко наповнені глибоким філософським смислом, тому їх окремі рядки стали відомими афоризмами. Ось лише деякі з них:

1. *Так багато на світі горя,
люди, будьте взаємно красивими!*
2. *Митцю не треба нагород,
Його судьба нагородила,*
3. *Коли в людини є народ,
Тоді вона уже людина.*
4. *...Бо хто за що, а ми за незалежність.
Отож нам так і важко через те.*
5. *Є боротьба за долю України. Все інше – то велике мискоборство.*
6. *Адресовані людям вірші – найщиріший у світі лист.*
7. *Де воля спить, її ще й приколишуть.*
8. *Де є та грань – хто люди, хто юрма?*
9. *Моя свобода завжди при мені.*
10. *Не було епохи для поетів, але були поети для епох!*
11. *Нерівня душі – це гірше, ніж майна!*

У цих афоризмах сконденсовано світобачення жінки-поета, де презентовано не лише ставлення до світу, але й потребу його моделювання на духовному рівні через глибоке осмислення його суті і призначення Людини у світі. Ліна Костенко є прикладом стійкості і мужності, честі і совісті в житті і творчості.

Поетична творчість нашої легендарної сучасниці Ліни Костенко є справжньою скарбницею духовних цінностей, які вона щедро дарує своєму народові, привчаючи його «не думати мізерно», а мислити високими категоріями вічного:

*Не треба думати мізерно...
Безсмертя є ще де-не-де...
Хтось перевіяний, як зерно,
У ґрунт поезії впаде* [5].

Тому серед її поетичних творів є вірші про тих, хто пішов із життя в безсмертя. У її художньому світі вони живі, вона спілкується з ними на рівні духовного єднання. Так, у вірші «Незнятий кадр незіграної ролі. Іванові Миколайчуку» поетеса звертається до Миколайчука із задушевною ніжністю:

*Іваночку! Чекає кіноплівка.
Лишай косу в сусіда на тину.
Йди у кадр, екран – твоя домівка,
два виміри, і третій – в глибину* [5].

Отже, зробивши лише деякий огляд жіночого поетичного дискурсу, ми побачили, як крізь тексти поетичних творів проступає багатогранний духовний світ жінки, презентований в художньому слові. Тому феномен жіночої поетичної творчості потребує подальших різноаспектних досліджень науковців.

Література:

1. Анна Ахматова // Собрание сочинений в двух томах / [ред. Н.Н. Кудрявцева]. – М.: Правда, 1990.
Т. 1. – 1990. – 448 с.
2. Жінка як текст: Емма Андіївська, Соломія Павличко, Оксана Забужко: фрагменти творчості і контексти / Упоряд. Л. Таран. – К. : Факт, 2002. – 208 с. – (Літ. Проект «Текст + контекст». Знакові літ. доробки та навколо них).
3. Забужко Оксана. Друга спроба : [вибране] / Забужко Оксана. – К. : Факт, 2005. – 320 с.
4. Костенко Ліна // Антологія української поезії : у 6 т. / [упоряд. М. Острик]. – К. : Дніпро, 1985.
Т. 5. – 1985. – 509 с.
5. Костенко Л.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://liberalism.politzone.in.ua/articles.php?id=765>.
6. Леся Українка // Зібрання творів у 12 томах. – К.: Наукова Думка, 1975.

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна – випуск 53

Т. 1. – 1975. – 448 с.

7. Павличко Соломія. Фемінізм / Передм. Віри Агеєвої. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 322 с.

8. Три века русской поэзии / Сост. Н.В. Банников. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1986. – 750 с.: ил.

9. Чубач Г. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.kherson.ua/ru-majster2-1.htm?fs=1>